ЄВРОПА 13.07.2026 | Адам Кола

Вибірковість – ганебна риса постімперської Європи

Війна Росії проти України виявила суттєву прогалину в постімперському уявленні Європи: одні імперії визнаються охочіше за інші

Європа веде боротьбу зі спадщиною колоніалізму, рабства та расової нерівності багато десятиліть поспіль. Переосмислення – це необхідний, але поки не завершений процес. Війна Росії проти України виявила суттєву прогалину в постімперському уявленні Європи: одні імперії континент навчився визнавати охочіше за інші.

Європа не може вважати себе «постімперською», якщо визнає колоніальне панування на Заході, але водночас розглядає російське панування на Сході лише як геополітичне питання

Прагнення Росії домінувати в Україні вважають агресією, проявом ревізіонізму чи безпековою загрозою. Усе це відповідає дійсності. Водночас це також є проявом імперіалізму. Кремль прагне не просто територіального та стратегічного панування, натомість заперечує повноцінний історичний та політичний суверенітет України, ставиться до української культури як до похідної та претендує на право вирішувати, чи може українська нація існувати.

Європа не може вважати себе «постімперською», якщо визнає колоніальне панування на Заході, але водночас розглядає російське панування на Сході лише як геополітичне питання. Сенс змін не в тому, щоби замінити увагу до західного колоніалізму новою ієрархією страждань, зосередженою на Сході, а в формуванні всебічного розуміння імперії в Європі.

Ситуація в Україні висвітлила концептуальну прогалину

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну ігнорувати

імперську природу Росії неможливо. Анексія супроводжувалася придушенням української освіти й культури, запровадженням російського громадянства та навчальних програм, конфіскацією майна, а також депортацією чи примусовим переміщенням українських дітей. Згідно з даними, оприлюдненими порталом українського уряду «Діти війни» та наведеними Європейською комісією, від лютого 2022 року незаконно депортовано або примусово переміщено понад 20 500 дітей.

Ці дії Росії не є випадковістю. Це насамперед практика, спрямована на поглинання однієї політичної спільноти іншою. Вплив імперської влади здійснюється не лише шляхом окупації територій, а й через визначення того, які мови, ідентичності та форми пам'яті мають право існувати.

Українські інтелектуали описували все це задовго до повномасштабного вторгнення. Журналіст і публіцист Микола Рябчук проаналізував Україну як постколоніальне суспільство, в якому політична незалежність не призвела до автоматичного усунення успадкованих культурних ієрархій чи російського уявлення про те, що українська ідентичність є другорядною та неповною. Письменниця Оксана Забужко досліджувала панування крізь призму мови, літератури й пам'яті і зробила висновок, що культура імперського центру подає себе як універсальну, тоді як культура підлеглої нації зводиться до чогось провінційного або похідного.

Власне, проблема не в тому, що в Європі бракує концепцій для осмислення російського імперіалізму. Насправді голоси, що їх висловлювали, занадто часто сприймалися як регіональні, другорядні або заангажовані.

Це важливо, адже відносини України та Європейського союзу стають дедалі визначеними. Переговори про вступ офіційно розпочалися в червні 2024 року, а в червні 2026-го ЄС та Україна відкрили перший переговорний блок, що охоплює демократичні інститути, верховенство права та основні права. Розширення – це процес, у ході якого країна-кандидат переймає стандарти, вже визначені ЄС.

Україні ще належить здійснити низку реформ, але вступ до ЄС не слід уявляти як односторонній процес, у якому «досконала» Європа вчить «недосконалу» Україну, як стати європейською. Україна також змушує ЄС переглянути власні історичні категорії, зокрема своє розуміння поняття «імперії».

Чому складно розпізнати російський імперіалізм

По-перше, західноєвропейські дискусії про колоніалізм формувалися переважно під впливом заморських імперій. В історії сформувалася звична схема: імперський центр був у Європі, а колонія – географічно віддалена та відокремлена морем. Континентальні імперії, змішане населення та панування, виправданням якого вважали культурну спорідненість, значно складніше вписувалися в цю модель.

Концепція радянського історика культури, культуролога та психолога Олександра Еткінда про «внутрішню колонізацію» Росії допомагає пояснити цю відмінність. Російська імперська експансія поширювалася на сусідні території, проте колоніальні практики були спрямовані також всередину країни, тобто на населення, яке держава прагнула контролювати, перетворювати за певним взірцем або підпорядкувати в культурному плані. Відсутність океану між центром і периферією не робила ці відносини менш імперськими.

По-друге, маємо міжнародний образ Радянського Союзу, який позиціонував себе як антиімперську державу та підтримував деколонізаційні рухи в Африці й Азії. Ця підтримка була важливою, і не можна вдати, наче цього не було. Водночас зовнішня антиколоніальна риторика поєднувалася з внутрішньою ієрархією, політичним примусом, русифікацією та контролем Москви над формуванням авторитетних уявлень про радянські республіки й Східну Європу.

Східну Європу часто розглядали як об'єкт геополітики, а не джерело знань про імперію

Радянська система могла кинути виклик західному колоніалізму на глобальному рівні, водночас відтворюючи імперські відносини у власному політичному просторі. Ця суперечність ускладнює спрощений поділ на імперський Захід та антиімперський соціалістичний світ.

По-третє, проблема полягала в формуванні знань і уявлень. Східну Європу часто розглядали як об'єкт геополітики, а не джерело знань про імперію. Застереження України, країн Балтії, Польщі, Грузії та інших держав регіону щодо російської міці часто класифікували як прояви націоналізму, історичної образи або нездатності вийти за межі епохи холодної війни. Західним аналітикам набагато охочіше надавали право пояснювати Росію, ніж сусідам Росії право говорити про свій досвід.

Після 2022 року американський історик Тімоті Снайдер виніс колоніальну інтерпретацію російської війни на західний публічний дискурс. Його вплив сприяв привернення уваги до позиції, яку українські мислителі відстоювали протягом багатьох років, а саме: заперечення існування нації й претензії на право визначати її політичне майбутнє є проявом імперіалізму. Запізніле сприйняття цього аргументу виявляє ієрархію не лише влади, а й того, чиї знання Європа вважає універсальними.

Визнання не дорівнює змаганню

Усунення цього дисбалансу породжує ще один ризик. Російський імперіалізм не може бути вагомим аргументом на користь мінімізації західного колоніалізму, натомість Східна Європа не повинна представляти себе як регіон, не причетний до глобальної історії ієрархії, расизму та панування, або як невинний спостерігач.

Західноєвропейські держави повинні включити російське та радянське панування у своє розуміння поняття імперії

Постімперська Європа повинна визнати як заморські, так і континентальні імперії, не перетворюючи історію одних на привід ігнорувати історію інших. Західноєвропейські держави повинні включити російське та радянське панування у своє розуміння поняття імперії. Східноєвропейські суспільства також повинні проаналізувати власну участь в імперських проєктах, ставлення до меншин та схильність розглядати колоніальну історію як чужу проблему.

Панування Великої Британії в Індії, Франції в Алжирі та Росії в Україні не тотожні. Цінність порівняння не в тому, щоб нівелювати відмінності. Це робиться для того, щоб мати змогу виявити такі спільні механізми як, наприклад, заперечення політичної суб'єктності, культурну ієрархію, контроль знань, демографічну інженерію та переконання, що імперський центр краще розуміє, яким повинно бути майбутнє підкореного ним населення.

Більш широка концепція також зміцнила б відносини Європи з рештою світу. Європейські уряди не можуть переконливо вимагати від суспільств Африки, Азії чи Латинської Америки засудити російський імперіалізм, не розмовляючи про власне колоніальне минуле. З іншого боку, опозиція до західного лицемірства не повинна означати прийняття російських претензій на статус

представника антиімперіалізму, водночас із запереченням суверенітету України.

Україна має змінити європейське бачення

Процес розширення ЄС цілком справедливо називають геополітичним. Інтеграція України дозволила б закріпити країну, що зазнає нападу, у політичному та правовому ладі Європи. Але розширення також має змінити історичне самоусвідомлення ЄС.

Україна не просто повертається в Європу, ідентичність якої сформована. Вона викриває неповноту тієї Європи, до якої може приєднатися. Її досвід свідчить про те, що імперія – це не лише те, що колись вибудовували європейські держави за океаном, а й повторювана структура панування всередині Європи та на її східних рубежах.

Побудова постімперської Європи не може бути вибірковою, адже вона повинна протистояти західному колоніалізму, не розглядаючи російський імперіалізм як виняток, а визнавати його, не використовуючи для ухилення від відповідальності Заходу.

Європа стане по-справжньому постімперською не тоді, коли оголосить про завершення епохи імперій, а тоді, коли навчиться розпізнавати імперське панування, де б воно не проявлялося.

Переклад з англійської Ірини Савюк

Адам Кола

Адам Кола (Adam Kola) – проректор з наукової роботи Університету Миколая Коперника (NCU). Його дослідження зосереджені переважно на інтелектуальній історії Східної та Центральної Європи, історії ідей та порівняльному літературознавстві XIX та XX століть.

